

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 796.55:338.48(497.472)"18"

Prejeto: 17. 9. 2015

Petra Kavrečič

dr., docentka za področje zgodovine, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, SI-6000 Koper
E-pošta: petra.kavrecic@zrs.upr.si

Turistični razvoj jame Vilenica in Škocjanskih jam po poročanju planinskih društev in vodnikov v drugi polovici 19. stoletja

IZVLEČEK

Prispevek se na primeru jame Vilenica in Škocjanskih jam osredotoča na prikaz delovanja jamskih odsekov planinskih društev na področju raziskovanja jam (zlasti Škocjanskih) ter prizadevanj za njihovo turistično promocijo. Obe jami sta v osemdesetih letih 19. stoletja prešli pod upravo jamskih odsekov, prva italijanskega, druga pa primorske sekcije nemško-avstrijskega planinskega društva.

KLJUČNE BESEDE:

začetki jamskega turizma, 19. stoletje, prvi vodniki/poročila o jamah, planinska društva, jama Vilenica, Škocjanske jame

ABSTRACT

TOURISM DEVELOPMENT OF VILENICA AND ŠKOCJAN CAVES ACCORDING TO REPORTS BY ALPINE SOCIETIES AND GUIDES IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

The article, on the example of Vilenica and Škocjan caves, presents the conducted research activities of alpine societies (cave sections) in caves (especially those of Škocjan) as well as their effort for the tourist promotion. Both caves passed under the administration of cave sections in the 1880s, Vilenica under the Italian and Škocjan under the littoral section of the German-Austrian alpine society.

KEY WORDS

beginnings of cave tourism, 19th century, first guides/reports on caves, alpine societies, cave of Vilenica, caves of Škocjan

Uvod

Kraški podzemni svet, ena pomembnejših slovenskih turističnih atrakcij, je zaradi svoje skrivnostnosti že v preteklosti privabljal domače in tuje raziskovalce. Tako je »turistični« razvoj na območju nekaterih najbolj prepoznavnih podzemnih jam potekal že pred modernim turizmom, obdobjem, ki je nastopilo po industrijski revoluciji in modernizaciji, ter njegovim vplivom na spremembe na družbeno-kulturni in gospodarski ravni. Razsvetljenska misel je spodbudila zanimanje za odkrivanje gora, planinska društva, ki so bila posledično ustanovljena, pa so si prizadevala tudi za odkrivanje jamskega podzemlja in njegovo ureditev v turistične namene. Tehnološka modernizacija in povezanost avstrijske monarhije oziroma njene prestolnice s Trstom sta prav tako igrali pomembno vlogo pri turistični prepoznavnosti območja, saj je južna železnica (1857) potekala tudi čez območje Krasa.

V prispevku, ki prvenstveno temelji na literaturi, vodnikih in objavljenih virih iz 19. stoletja, bo obravnavan predvsem turistični razvoj dveh jamskih lokacij, Vilenice in Škocjanskih jam, ki sta bili določen čas pod upravo jamskih odsekov planinskih društev. Prikazana bosta prizadevanje društev in njihovih članov za raziskovanje obeh jam in njuno turistično promocijo ter razlogi za (ne)uspeh jam kot turističnih destinacij konec 19. stoletja. Članek se osredotoča na prikaz udejstvovanja planinskih društev v Vilenici in Škocjanskih jamah. Obe sta namreč v osemdesetih letih 19. stoletja prešli pod upravo jamskih odsekov, prva italijanskega, druga pa primorske sekcije nemško-avstrijskega planinskega društva. Njihova dejavnost je zanimiva tako z vidika izpeljanih raziskav v jamah kot z vidika turistične promocije. Raziskovalna dela – oziroma prodiranje po podzemlju – so potekala predvsem v Škocjanskih jamah, s pričetkom konec tridesetih let, v petdesetih letih ter intenzivneje v osemdesetih letih 19. stoletja v času prehoda pod upravo planinskih društev (jamske sekcije). Planinska društva so si prizadevala za ureditev ustrezne turistične infrastrukture in so vanjo tudi vlagala – ureditev poti v jamah ter skrb za razsvetlavo, vodniško službo in izdelavo turističnopromocijskega gradiva. Zavedali so se potenciala lokacij oziroma njihovih naravnih danosti za turistični razvoj.

Podzemne jame – potencial za razvoj jamskega turizma

Podzemne kraške jame so ljudje uporabljali že od paleolitika, bodisi kot zatočišča in skladišča, za dobavo vode ali v religiozne namene, torej v času, ko še ne moremo govoriti o speleoloških raziskavah na eni ali turističnem obisku na drugi strani.¹ V percepciji in

interpretaciji slovenskih raziskovalcev kraškega podzemlja in njegovega odkrivanja jamski turizem velja za simbol ene najstarejših turističnih dejavnosti na Slovenskem.² Obiskovanje jam je bilo v predindustrijski dobi povezano z več dejavniki, saj je podzemni jamski svet buril duhove številnih radovednežev, avanturistov in raziskovalcev, ki so želeli odkrivati njegove skrivnosti, ter domačinov, ki so okrog njih spleтали različne zgodbe, povezane z različnimi oblikami verovanj, predvsem s prehodi v onostranstvo in prihodi v tostranstvo (plodnost).³ Primer krščanskega verovanja najdemo v jami na Socerbu, kjer je bilo prisotno čaščenje krščanskega mučenika sv. Servula, ki se je leta 284 zatekel v votlino na Socerbu in tam umrl. Kmalu zatem so jamo pričeli obiskovati njegovi privrženci, verniki, ki so tja prihajali vsako leto na dan njegove smrti. Drugi motiv domačinov za obiskovanje in čaščenje jam je bil povezan s kulturnimi verovanji. Jame so veljale za skrivnostne kraje, prehode v onostranstvo, bivališča nadnaravnih bitij in kraje ritualnih dejanj.⁴ Ta dejanja in verovanja so se v ljudskem izročilu ohranila zelo dolgo, na kar kaže še Agapitov zapis v 19. stoletju, čeprav jih opisuje v omalovažujočem tonu: »Tem brezsmiselnim podobam, visečim fantomom, ljudsko vraževerje pripisuje smešna imena, saj si je s svojo čudaško pametjo izmislilo nesmiselne zgodbe o njihovem pomenu in domnevnem vplivu na človekovo usodo.«⁵

Kljub zanimivim in včasih strašljivim funkcijam, ki so jih imele jame, je bil za tuje popotnike, ki niso bili neobčutljivi za podobe, videne v jamah, osrednji motiv obiska zlasti znanstvene, raziskovalne in avanturistične narave. V Postojnski jami je domnevno najstarejši znani podpis obiskovalca iz leta 1213;⁶ kasneje so se mu pridružili še številni drugi, čeprav so do 16. stoletja in po Valvasorjevem opisu jame v njej beležili manjši obisk tujcev oziroma zanimanje kakor v »turistično« bolj prepoznavni Vilenici.⁷ Postojnska jama oziroma njen jamski sistem (Postojnska, Otoška in Črna jama) je bil deležen večjega obiska v 18. in 19. stoletju, do pravega turističnega razvoja jame pa je prišlo po letu (1818) 1819 in izgradnji železni-

² Kranjc, Anthron Society; Shaw, *Foreign travellers*.

³ Glej Hrobat Virloget, *Caves as entrances*.

⁴ Ta lahko imajo negativno (hudič, zmaj) ali pozitivno funkcijo (vile), morda pa skrivajo zaklad (Hrobat Virloget, *Caves as entrances*, str. 153).

⁵ Agapito, *Le grotte*, str. 23–24. V izvorniku: »*A queste inani forme, a questi aerei fantasmi la superstizione del volgo attribui de nomi ridicoli, siccome con stravagante ingegno inventò delle fole insensate rispetto al loro significato ed alla supposta loro influenza sul destino dell'uomo.*«

⁶ Iz rova starih podpisov je podpis, ki danes ni več ohranjen, prerinjal Alois Schaffenrath. Pojavljajo se tudi dvomi o obstoju tega podpisa (Južnič, Schaffenrath o obiskovalcih, str. 10).

⁷ Glede na podpise iz 16. stoletja in opis Janeza Vajkarda Valvasorja, ki pravi, da je vanjo peljal tudi nekaj tujcev, lahko sklepamo, da je bila jama obiskana. Vendar lahko drugim opisom obiska sledimo šele v 18. stoletju (Keyssler, 1730) (Gl. Valvasor, *Slava*, str. 51–52; Savnik, *Iz zgodovine postojnske jame*, str. 139; Shaw, *Foreign travellers*, str. 45).

¹ Kranjc, *Brief account*, str. 99.

ške proge Dunaj–Trst (1857). Vilenica je bila v »turistične« namene odprta v 17. stoletju, kar pomeni, da so za ogled jame pobirali vstopnino. Tu sicer ne gre za turistično dejavnost, vendar je pobiranje vstopnine in ne zgolj plačilo jamskega vodnika in razsvetljave znak določene tržne dejavnosti. Škocjanske jame so bile zaradi težjega dostopa vse do začetka 19. stoletja manj obiskane, ker je bil obisk večinoma omejen le na površje. Starejši opisi jamskega podzemlja se osredotočajo na ponikanje reke Reke ter opisovanje krajine in divje narave. Špust v jamsko podzemlje skoraj ni bil mogoč.

O sodobnem jamskem turizmu pa govorimo zlasti od 19. stoletja naprej, ko so se turistično razvijale jame Vilenica (ki ji je sicer že sredi stoletja postopoma upadal obisk), Postojnska in Škocjanske jame. Poleg omenjenih so bile na kraškem območju obiskane še Črna jama (Magdalena), ki je del postojnskega jamskega sistema, Predjama, Zelška jama, Križna jama, Divaška jama (Divaška Vilenica), *Clementina* (Opčine), Velika Pečina (*Grotta Gigante*) in druge.⁸ Skrb za turistično ureditev in trženje jam so si v drugi polovici 19. stoletja prizadevala pridobiti tudi planinska društva oziroma njihovi jamski odseki, kot na primer tisti pri nemško-avstrijskem (*Deutscher und Österreichischer Alpenverein*) ali italijanskem planinskem društvu (*Società Alpina delle Giulie/Club Alpino Italiano*). Jamska komisija *Società Alpina delle Giulie* in raziskovalna jamarska sekcija pri nemško-avstrijskem planinskem društvu (DuÖAV) sta bili tudi prvi v Trstu ustanovljeni in delujoči speleološki organizaciji, ki sta raziskovali območje kraških jam.⁹ Jamska odseka omenjenih društev sta bila aktivna na področju raziskovanja še neodkritih predelov jam (zlasti Škocjanskih jam) ter urejanja turističnih poti, razsvetljave, vodniške službe in drugih storitev, ki so bile povezane s turistično promocijo. Sama ustanovitev planinskih društev,¹⁰ ki so nastajala kot posledica razsvetljenskega odkrivanja gora in narave, sicer ni bila neposredno povezana z jamskim turizmom. Kljub temu pa je bil ta povezan z družbenimi in gospodarskimi procesi obdobja modernizacije. Industrijska revolucija, ki je uvedla parni stroj, je

omogočila hitrejši, točnejši, varnejši in cenejši prevoz večjega števila ljudi (vlak in parnik), kar je povečalo oziroma v socialnem smislu razširilo možnost obiskovanja kraških jam.¹¹ Je pa razsvetljenska misel vplivala tudi na intenzivno in organizirano raziskovanje, odkrivanje in urejanje jamskih poti, pri čemer so pomembno vlogo imeli tudi odseki planinskih društev za raziskovanje jam. V tem pogledu sta planinstvo in jamski turizem povezana.

Prvi planinci in naravoslovci, ki so odkrivali vrhove hribov in se vzpenjali nanje, so svoje raziskovalne podvige prvotno usmerili v alpsko Švico ter nemške in avstrijske Alpe. Pojav alpinizma je bil podlaga turističnemu razvoju na različnih ravneh, kulturni, klimatski, termalni, rezidencialni in ožji gorski (vzpenjanje, osvajanje, šport, tekmovanje, avantura).¹² Vzpone so prakticirali pripadniki tistega družbenega sloja, ki je razpolagal z zadostnimi (finančnimi) sredstvi. Za Angleže je alpinizem v 19. stoletju postal prava strast, za prebivalce hribov celinske Evrope pa je predstavljal zlasti možnost zaslužka, saj se je lokalno prebivalstvo vključilo v ta proces. Dodaten zaslužek so pomenili služba vodnika in nosača,¹³ urejanje poti in koč ali nudenje nastanitev za gornike. Podoben fenomen lahko zasledimo pri jamskem turizmu, kjer so lokalni prebivalci sodelovali tako pri raziskovanju še neodkritih delov jam (Škocjanske), urejanju poti in razsvetljave, nujenju nastanitev in vodenju. Ta dopolnilna dejavnost je bila na območju Krasa sicer prisotna že pred razvojem modernega turizma, ko so območje že poznali in obiskovali tudi tuji popotniki.¹⁴ Domačini so bili namreč tisti, ki so poznali jame, dostop, poti in nevarnosti¹⁵ ter pri njihovem odkrivanju aktivno sodelovali s planinskimi društvi in drugimi raziskovalci.¹⁶ Planinska društva so bila v Vilenici, predvsem pa Škocjanskih jamah tisti dejavnik, ki je spodbudil modernizacijo turistične ponudbe na območju in ga posledično promoviral kot turistično.

Vilenica, prva »turistična« jama na Slovenskem

Prva jama, ki je bila odprta v »turistične« namene, je bila Vilenica (Lokev pri Divači), saj so lastniki že v 17. stoletju za obisk pobirali vstopnino. Ne govorimo

⁸ Kranjc, Anthron Society; Shaw, *Foreign travellers*.

⁹ Na Dunaju je bilo prvo društvo za raziskovanje jam ustanovljeno leta 1879 – *Verein für Höhlenkunde*. Prvo speleološko društvo na slovenskem ozemlju je bilo ustanovljeno leta 1889 v Postojni (*Anthron*). Društvo za raziskovanje podzemeljskih jam na Kranjskem je bilo ustanovljeno v Ljubljani leta 1910 (Kranjc, Brief account, str. 103).

¹⁰ Organizirano vzpenjanje je spodbudilo ustanavljanje prvih alpinističnih/planinskih društev in zvez, ki so pomenile množično ukvarjanje s planinstvom in torej njegovo institucionalizacijo (Batagelj, Odkritje gora, str. 134). Britanskemu planinskemu društvu iz leta 1857 (British Alpine Club) so sledila švicarsko (1863, Alpen Club), italijansko (1864, Club Alpino), francosko (1874, Club Alpin Français), hrvaško in poljsko (1874). Avstrijski Österreichischer Alpenverein se je leta 1873 (1874) združil z Deutscher Alpenverein v DuÖAV. Slovensko planinsko društvo je bilo ustanovljeno leta 1893.

¹¹ Studen, Vpliv železnice.

¹² Leonardi, Turismo e sviluppo, str. 64; Battilani, *Vacanze di pochi*, str. 122; Paloscia, *Viaggio e turismo*, str. 269. V gore je prve alpinisti »gnala surova prvobitnost prirode, veselje do pustolovščin in do boja s težavami ...« (Lovšin, Gorski vodniki, str. 27–28).

¹³ Prvi kraj, kjer so se lokalni prebivalci, ki so delali kot gorski vodniki, organizirali v združenje, je bil Chamonix (leta 1823). Združenje je določalo tarife glede na dolžino in zahtevnost vzponov (Paloscia, *Viaggio e turismo*, str. 269; Battilani, *Vacanze di pochi*, str. 123–124).

¹⁴ Kavrečič, Pričevalci preteklosti, str. 683–702.

¹⁵ Precej gradiva o tujih popotnikih po Krasu pred industrijsko dobo je zbral T. R. Shaw.

¹⁶ Pазze, *Chronik der Section Küstenland*.

še o turistični dejavnosti oziroma storitvah, namenjenih izključno turizmu, vendar je uvedba vstopnine, pa čeprav iz »neturističnih« razlogov, prvi znani tovrstni ukrep na Slovenskem. Druge jame so od obiskovalcev terjale določeno plačilo le za vodnike in razsvetljavo. Leta 1633, ko je bila vstopnina uvedena, jo je lastnik, gospostvo Švarcenek (Schwarzeneg/Schwarzeneck) oziroma grof Benvenuto Petazzi (Petač), dal v upravljanje lokavski cerkvi,¹⁷ zaslužek od vstopnine pa sta si razdelila oba. Že v obdobju pred modernim turizmom je bila jama, imenovana po dobrih vilah,¹⁸ ki so v njej prebivale, deležna tudi obiska eminentnih gostov, (domnevno) avstrijskega cesarja Leopolda I. leta 1660 ali konec 18. stoletja (leta 1790) neapeljsko-sicilskega kralja Ferdinanda. V čast njegovemu obisku so popravili cesto med Trstom in Lokvijo. Jamo si je v letih 1790 in 1791 skupaj s tedanjim upraviteljem Adelmom Petazzijem ogledal cesar Leopold II.¹⁹ Leta 1816 pa jo je obiskal avstrijski cesar Franc I., ki je prišel do konca do tedaj odkritega oziroma dostopnega dela jame.²⁰ O tem, da so bili tudi eminentni gosti navdušeni nad čudovitim jamskim podzemljem, priča podatki, da naj bi neapeljsko-sicilski kralj Ferdinand lokavskim vodnikom daroval 25 zlatnikov za razsvetljavo s svečami in baklami.²¹

Prvi natančen opis jame (leta 1748) dolgujemo dunajskemu matematiku Johannu Antonu Naglu. Nagel je bil nad jamo navdušen in jo je označil za najlepšo, kar jih je kdaj obiskal. Prednost Vilenice je bila v njeni ugodni prometno-strateški legi, olajševalno vlogo z vidika dostopnosti pa je odigrala bližina Trsta, pristanišča z velikim pretokom blaga in ljudi. Trst je bil izhodiščna točka za itinerarije v njegovi bližini (jama Vilenica, Lipica, Socerbska jama). Pozitivno je na obisk vplivala tudi bližina kraljeve kobilarne v Lipici. Tuji obiskovalci so v Vilenico najpogosteje prihajali prav iz Trsta, od koder je pot preko Bazovice in Lokve potekala s poštno kočijo.²² Bližina mesta je omogočala boljšo prepoznavnost in dostopnost teh krajev tako v obdobju modernega turističnega razvoja kot tudi pred njim.

V 18. stoletju je jamo obiskal Baltazar Hacquet, ki je v svojem delu *Oryctographia Carniolica* opisal spust vanjo in vtis obiska. Sam vstop je bil po njegovih izkušnjah preprost (vhodnih vrat najbrž še ni bilo,

ker jih je Petazzi dal postaviti oziroma zapreti vhod šela leta 1809), za spust v drugo in tretjo dvorano pa je potreboval vrvi in lestvični drog.²³ Pot oziroma steza v jami v času njegovega obiska še ni bila urejena. Hacqueta je vodil domačin iz Lokve (*Bauer aus dem nächst gelegenen Orte*), ki je po njegovem mnenju jamo dobro poznal.²⁴ Ne Hacquet ne Nagel, ki sta jamo opisala kot čudovito oziroma najlepšo, nista omenila organiziranih obiskov, torej obiskov turističnega oziroma množičnega tipa.²⁵

Navdušen obiskovalec Vilenice je bil prirodoslovec in potopisec Alberto Fortis, znan predvsem po delu *Viaggio in Dalmazia*, ki je jamo obiskal leta 1777 in omenil njeno lahko dostopnost (lokacijo). Pisal je, da je prva pomembna prednost Vilenice prav njena ugodna lokacija nedaleč od poštne poti, ki je omogočala lažji dostop in potovanje za precejšen del poti. Prav tako je bil po njegovih izkušnjah in opisih vhod v jamo preprost in svetel, saj v vhodnem delu ni potreboval dodatne razsvetljave za ogled prvih dveh velikih stebrov.²⁶

Jama je veljala za pravi podzemni svet čudes, bisser z raznovrstnimi kristalnimi formacijami, velikimi stalagmiti razkošnih oblik in barv ter s sijočimi stenami. V preteklosti je bila precej slavna, saj so njene lepote opevali pesniki in pisatelji.²⁷ Znana sta dva pesnika, Giuseppe Compagnoni di Lugo leta 1795 s pesnitvijo *La Grotta di Vileniza* in leta 1802 Francesco Trevisani z *La Grotta di Vileniza detta di Corniale*, kjer opeva lepote podzemlja, jih občuduje, a se jih hkrati boji: »*Izkušeno medtem vodnik rez reda sem ter tja razdeli, slamo subo, in nevidno prižge ... oh! in vzdigne se nenadoma predstava mila, ki brezmejno domišljijo ugrabi, in jo premaga!... Medtem pa moč izgublja osamljenih slamic iskre žareče, in kot plamenu sij primanjkuje, tako oblike bogate predmetom bežijo, in ostaja le kakšna njihova sled, kot od luči, ki jo uniči ter premaga na novo oživljena groza.*«²⁸ Taki opisi so za začetek 19. stoletja razumljivi, saj jama, z izjemo bakel, še ni bila razsvetljena. Edini vir svetlobe je bil v rokah jamskega vodnika. Trevisani v svoji pesnitvi še omeni, da je bila lokacija priljubljena izletniška točka tržaških meščanov, »*ki v svojih nedrjih meščanom in poštenim gospodičnam ...*«²⁹ saj v opombi še zapiše: »*Kraj je zelo prijeten in tržaška gospoda ob prostih dneh čisto uživa v njegovi prikupnosti.*«³⁰ Priljubljenost Vilenice pri meščanih Trsta se je postopoma zmanjševala in proti koncu 19. stoletja je bil obisk že precej skromen. Nazadnje jih je z oglasom v tržaškem časopisu

¹⁷ Habe, Kranjc, Delež Slovencev, str. 29.

¹⁸ V jami naj bi živele tri vile, Babica, Rojenica in Sojenica, štiti naj bi jih Vilež. Ledinsko ime Vilenica naj bi ji domačini dali tudi zaradi meglic, ki so zaradi toplejše temperature v jami nastajale na površju, uhajale iz jame in spominjale na vile (Čok, *V siju mesečine*, str. 67; Hrobat Virloget, *Caves as entrances*, str. 154, 157).

¹⁹ Puc, *Vilenica*, str. 24–28.

²⁰ Boegan, *La grotta di Corniale*, str. 18. Cesar je jamo in Lipico obiskal še leta 1818 (Trevisani, *La grotta di Vileniza*, str. 30).

²¹ Kranjc, *Short history of cave tourism*, str. 57; Puc, *Vilenica*, str. 27.

²² Agapito navaja, da je jama približno dve pošti (poštni postaji) oddaljena od Trsta – »*in distanza di circa due poste da questa città*« (Agapito, *Le grotte*, str. 20).

²³ Agapito (1823) za spust v jamo že omenja ozko kamnito stopnišče.

²⁴ Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, str. 40–41; Puc, *Vilenica*, str. 26.

²⁵ Kranjc, *Short history of cave tourism*, str. 57.

²⁶ Shaw, *Foreign travellers*, str. 82.

²⁷ Boegan, *La grotta di Corniale*, str. 10–16.

²⁸ Trevisani, *La grotta di Vileniza*, str. 26.

²⁹ Prav tam, str. 23.

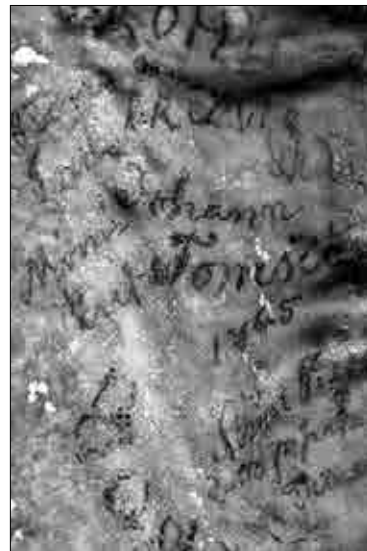
³⁰ Prav tam, str. 28.

pisu na jamski ples povabilo planinsko društvo leta 1895.³¹

Le nekaj let po Trevisanijevi pesnitvi je lastnik oziroma upravitelj jame, grof Adelmo Petazzi, celoten izkupiček od vstopnine dokončno prepustil lokavski kaplaniji, o čemer je pričal napis nad vhomom v jamo: »*Liberaritate comitis a Petazzi ecclesia Cornialensis accepit (z dovoljenjem Petazzijev je sprejela lokavska cerkev)*«. Ta odločitev iz leta 1809 je bila strateška, saj je bil Petazzi dolžnik lokavske kaplanije. Takrat ji je bil dolžan 226 goldinarjev od vstopnine. Znesek ni bil nizek, saj je to pomenilo obisk 113 obiskovalcev oziroma skupine obiskovalcev. Ob prenosu upravljanja so Petazzijevi obzidali in z vrati zaprli vhod v jamo.³² Ključ je hranil lokavski župan (*Supano della comunità di Corniale*), ki je za plačilo dveh goldinarjev za skupino obiskovalcev odprl vhod v jamo, v katero so se spustili po ozkem kamnitem stopnišču. Za diskretno plačilo je župan priskrbel vodnike in razsvetlavo (bakle), ki so jo domačini izdelovali iz točno določenega lesa, tako da ni škodovala oziroma kakorkoli zakrila sijaja in lepote stalaktitov.³³ Vaščani so leta 1815 tudi uspešno prodrli v notranje dele jame in obiskovalcem omogočili ogled do tedaj še nepoznanega dela jame.³⁴

Prvi tiskani opis jame – lahko bi rekli tudi turistični vodnik – je Agapitovo delo *Grotte e altri notevoli oggetti nelle vicinanze di Trieste* iz leta 1823. Jamo je opisal z navdušenjem, a hkrati z določenim strahom pred temačnim in strašljivim svetom podzemlja, saj je zapisal, da so si takrat le najpogumnejši raziskovalci upali po vrvi spustiti v globoka in veličastna skrivališča na robu brezna. Iz jame, ki še ni imela električne razsvetljave, je bil fascinanten tudi povratek, saj je oko že videne prikazni zaradi drugačne usmeritve svetlobe videlo drugače.³⁵ Le nekaj let po Agapitovem vodniku so v jami prebili prehod v Vilinsko dvorano, kar pomeni, da so si obiskovalci lahko ogledali nove dele jame.³⁶

Leta 1816, ko je jamo obiskal avstrijski cesar Franc I., je lokavska cerkev beležila dober izkupiček od obiska tujcev, na kar je lahko vplival tudi obisk eminentnega gosta. Takrat naj bi bila Vilenica priljubljena destinacija tudi za angleške in ameriške mornariške častnike, ki so se s svojimi trgovskimi ladjami zasidrali v Trstu.³⁷ V naslednjih letih so se po podatkih kaplanske kronike prihodki od vstopnine pričeli občutno zniževati, leta 1817 so znašali 71, leta 1818 pa le 41 goldinarjev. Ponovni cesarjev obisk leta 1818 očitno ni imel pozitivnega oziroma spodbudnega

Podpisi v Vilenici (foto: Emil Kariž)
(<http://www.vilenica.com/index.php/fotogalerija>).

učinka.³⁸ Domnevamo lahko, da je na to vplivalo odkritje drugega dela jame v Postojni (1818), vendar so lahko razlogi tudi drugod, na primer v slabem upravljanju. Za obisk domačih in tujih popotnikov je bila bližina Trsta in znane kobilarne Lipica sicer dobra izhodiščna točka, vendar so se razmere v tem obdobju pričele spreminjati. Vilenica je strateško prometno lokacijo pričela izgubljati že konec 18. stoletja, ko so državno cesto iz Trsta proti Dunaju preusmerili na Opčine in Sežano,³⁹ mimo vasi tudi ni potekala trasa železnice (čeprav Divača ni bila tako daleč), ki bi v kraj lahko pripeljala večje število obiskovalcev. Konec 19. stoletja so iz Trsta do jame lahko prišli po treh poteh: z južno železnico iz Trsta (*Piazza della Stazione*) do Sežane in nato še šest kilometrov s kočijo; z državno železnico iz S. Andrea do Rodika, nato pa peš do Kačič in po poti do Lokve (razdalja okrog šest kilometrov in pol); ali iz Bazovice mimo lipiškega gozda do jame. Pešpot je bila dolga okrog štirinajst kilometrov (okrog dve uri in pol hoje).

Z upadom obiska se je posledično zniževala tudi vstopnina oziroma cena storitev (vodenje, razsvetljava). Obiskovalec je za vstopnino (sicer skupinsko) leta 1823 plačal 2 goldinarja, leta 1829 oziroma 1830 30 krajcarjev, vključno z razsvetlavo, leta 1831 pa 45 krajcarjev, vključno z razsvetlavo in glasbo v Plesni dvorani. Nihanja v ceni so bila odvisna tudi od ponujenih storitev, saj je bil v tem obdobju že urejen dostop do zadnje, Vilinske dvorane. Kljub novi ponudbi pa se je cena postopoma zniževala, saj je leta 1833 znašala 40 in leta 1852 le še 15 krajcarjev, kar je bilo tudi posledica manjšega obiska.

³¹ Boegan, *La grotta di Corniale*, str. 19–20; Puc, *Vilenica*, str. 34.

³² Puc, *Vilenica*, str. 28–30.

³³ Agapito, *Le grotte*, str. 20–22.

³⁴ AŠT, Catasto Franceschino.

³⁵ Agapito, *Le grotte*, str. 27–28.

³⁶ Kranjc, *Vilenica*, <http://www.dedi.si/dediscina/85-vilenica>; Boegan, *La grotta di Corniale*, str. 18.

³⁷ Boegan, *La grotta di Corniale*, str. 28.

³⁸ Trevisani, *La grotta di Vileniza*, str. 30.

³⁹ Puc, *Vilenica*, str. 27.

V Vilenici so uvedli tudi spominsko knjigo oziroma knjigo, v katero so se vpisovali gosti. Uvedena je bila z letom 1821, vpisom pa sledimo do leta 1884 oziroma 1889.⁴⁰ V tem času je bilo vpisanih več kot 2.000 domačih in tujih (tudi eminentnih) obiskovalcev.⁴¹ Za obdobje pred uvedbo knjige razpolagamo s podatkom o 99 goldinarjih, ki jih je lokavska cerkev leta 1816 prejela od plačila vstopnin⁴² v jamo, naslednji dve leti pa je prejela že omenjenih 71 in 41 goldinarjev. Če je še konec 20. let vstopnina znašala 2 goldinarja, je število obiskovalcev kljub temu težko določiti, zlasti če drži Agapitova trditev, da so vstopnino plačale skupine in ne vsak posameznik. Poleg tega razpolagamo le s podatkom za prihodke od obiska tujcev, kar ponovno ne prikaže slike v celoti. Vprašanje je tudi, koga predstavlja kategorija »tujec«, ali gre za obiskovalca iz druge države ali morda tudi dežele.⁴³ Če obisk Vilenice primerjamo z obiskom Postojnske jame v enakem obdobju 1821–1889, ko je slednjo obiskalo več kot 180.000 ljudi, ugotovimo, da je obisk Vilenice neprimerno manjši.⁴⁴

Knjigo gostov so sprva hranili v župnišču vasi Lokev, od leta 1836 pa jo je hranil domačin Gregor Lanthieri. Knjiga in ključni vhoda v jamo so nazadnje pristali v Muhovi gostilni (leta 1839), kjer so že dolgo urejali jamsko vodniško službo, saj so bili prav Muhovi v knjigi gostov zabeleženi kot vodniki v jami.⁴⁵

V Vilenici so si upravitelji prizadevali za promocijo obiska. V ta namen so v 30. letih 19. stoletja enkrat na leto priredili ples, kamor so zahajali predvsem prebivalci bližnjih krajev. Ples je bil priljubljen tudi pri tržaških meščanih. V času plesa, ki je potekal na dan sv. Petra in Pavla (29. 6.) v manjši dvorani jame, so jamo posebej razsvetlili.⁴⁶ Puc navaja različne datume prirejanja jamskega praznovanja, leta 1836 je bila jama posebej razsvetljena 15. in 22. maja, leta 1837 25. junija, leta 1839 29. junija, naslednje leto 14. junija in leta 1841, ko je bilo praznovanje organizirano zadnjič, 13. junija. V času praznika je bila jama osvetljena določen del dneva, navadno med 10. in 16. oziroma 17. uro.⁴⁷ Organiziranje to-

vrstnih prireditev se je nadaljevalo tudi potem, ko je leta 1886 jamo najela jamska komisija italijanskega planinskega društva iz Trsta *Società Alpina delle Giulie – Commissione delle grotte*, ki je lokavski skupnosti plačevala letno najemnino ter pričela urejati razsvetljavo in nove poti za lažje in varnejše sprehajanje po jami. Italijansko planinsko društvo (*Società degli alpinisti triestini* (od leta 1885 *Società Alpina delle Giulie*)) je bilo ustanovljeno v Trstu leta 1883.⁴⁸ Poleg obiskovanja, raziskovanja in prikazovanja gora, posebej Julijskih Alp, je bil namen društva tudi raziskovanje jam.⁴⁹ V Vilenici so uredili poti, olajšali dostop z izgradnjo stopnic in leta 1887 odkrili nove predele jame. Obiskovalec si je tako konec 19. stoletja lahko ogledal 542 metrov jame.⁵⁰ Z namenom boljšega poznavanja in večjega obiska jam je društvo organiziralo izlete in obiske, izdelalo ilustracije posameznih alpskih območij, organiziralo srečanja in kongrese, urejalo gorsko signalizacijo, gradilo kočice in alpske meteorološke observatorije, saniralo ceste in poti, vzpostavilo vodniško službo ter skrbelo za objave. Planinsko društvo je bilo sicer bolj usmerjeno v varovanje in urejanje poti, ne toliko v spodbujanje množičnega turističnega obiska.⁵¹ Ta je torej v Vilenici ostal bolj na lokalni ravni.

V poročilu⁵² o urejanju jame je Eugenio Boegan, tajnik komisije za jame, predstavil »slavno« zgodovino Vilenice in jo opisal kot eno izmed najlepših, najbolj obiskanih, opisanih in opevanih jam, ki pa je zaradi odkritja drugega dela Postojnske jame, lažjega dostopa do Škocjanskih jam in odkritja Divaške jame⁵³ tonila v pozabo.⁵⁴ Jama je bila sicer še naprej obiskana, kar dokazujejo tudi vpisi v knjigo gostov, čeprav se je obisk ne glede na ureditev, razsvetljavo in zniževanje vstopnine proti koncu 19. stoletja zmanjševal. Krivdo za nastale razmere so pripisali predvsem

⁴⁰ Puc navaja prvi podpis v knjigi 23. 6. 1821, zadnjega pa leta 1884 in ne 1889, kakor piše Janševa in v svojem delu navaja tudi Boegan.

⁴¹ Težko je določiti, koliko gostov je letno obiskalo jamo, saj so vstopnino prvotno računali glede na odpiranje vrat (torej ena vstopnica za eno skupino – »per un'intiera società«) in šele kasneje na posameznega obiskovalca (Agapito, *Le grotte*, str. 20; Puc, *Vilenica*, str. 32).

⁴² V kroniki kaplanije je bilo navedeno, da je znesek prejela od tujcev. Poleg tega je leta 1816 prejela še 65 goldinarjev od Petazzija, ki je vračal svoj dolg (Puc, *Vilenica*, str. 27).

⁴³ Vpogled v knjigo obiskovalcev bi lahko dal natančnejše, vendar ne celovite podatke.

⁴⁴ Kavrečič, Parni stroj in turizem na Primorskem.

⁴⁵ Puc, *Vilenica*, str. 31–32.

⁴⁶ Shaw, *Foreign travellers*, str. 50–51 in 151; Boegan, *La grotta di Corniale*, str. 10–16.

⁴⁷ Boegan, *La grotta di Corniale*, str. 19; Puc, *Vilenica*, str. 32–35.

⁴⁸ Strojnik, *Zgodovina slovenskega planinstva*, str. 109–110.

⁴⁹ Scopo della Società è la visita, lo studio e l'illustrazione delle montagne in generale, delle Alpi Giulie in particolare, nonché l'esplorazione delle caverne e grotte.

⁵⁰ Boegan, *La grotta di Corniale*, str. 19; Puc, *Vilenica*, str. 21–22.

⁵¹ Puc, *Vilenica*, str. 34.

⁵² Poročilo o jami Vilenica, ki ga je na zasedanju društva predstavil E. Boegan, je bilo leta 1897 objavljeno tudi v obliki separata.

⁵³ Jama, ki je bila z imenom Jama princa Rudolfa za obisk odprta leta 1887, je bila imenovana tudi Divaška Vilenica (Puc, *Vilenica*, str. 34).

⁵⁴ O žalostni usodi jame Vilenica in celo Škocjanskih jam (?), ki sta prišli v roke zasebnikov, razpravljajo na sejah jamske komisije v Postojni leta 1883. Takrat so se namreč pojavile pobude o oddaji jame v zakup zasebnikom, kar bi po mnenju komisije pripeljalo do neželenih negativnih posledic. Zasebnikov interes bi bil le dobiček, ne ohranjanje jamskega podzemlja. Nenadzorovano trženje, prirejanje veselice, lomljenje in uničevanje kapnikov ter preveliko dima in razsvetljave s svečami, ki uničujejo kapnike, bi privedlo do dolgoročnega zmanjševanja obiska. Zaradi tega se je komisija izrekla proti oddaji jame v zasebni zakup (Kranjc, 1883 – prelomno leto za Postojno, str. 27–28; glej tudi Janša, *Zgodovina turizma na Slovenskem*, str. 30).

bližini Škocjanskih jam (čeprav so bile do osemdesetih let 19. stoletja še slabo obiskane, saj so odkritja in urejanje poti potekali postopoma) ter konkurenci drugih sorodnih destinacij (npr. Divaška Vilenica, Postojna), ki so na turističnem trgu pridobivale goste na račun Vilenice. Nova odkritja ter sistematično raziskovanje in odkrivanje drugih podzemnih jam (in njihovih delov) so nedvomno vplivali na manjši obisk Vilenice. Težave pa so se pokazale, že preden so druge destinacije pridobile na prepoznavnosti. Kot smo delno že nakazali, je šlo za slabšo prometno povezavo v primerjavi s predindustrijsko dobo, čeprav je bila Vilenica po izgradnji južne železnice približno enako oddaljena od železniške postaje v Divači kot Škocjanske jame. Železnica je bistveno spodbudila razmah turistične dejavnosti zlasti v Postojnski jami, saj je trasa nove železnice potekala skozi Postojno. Železnica, ki je tako s finančnega kot časovnega vidika olajšala potovanje, je lahko v Postojno razmeroma hitro pripeljala množico ljudi. Dejstvo, da ni bila speljana v bližini Vilenice oziroma bližnje vasi Lokev, je bila izgubljena priložnost za množični dotok obiskovalcev v jamo. Nekdanja strateška pozicija jame ob glavni prometnici je s preusmeritvijo prometa negativno vplivala na obisk. Vendar so na stagnacijo turističnega obiska vplivale tudi težave pri upravljanju jame. Zaslужek od obiska jame se je vrsto let delil med cerkvijo in lastniki jame. Upravitelji, tako lokavska kaplanija kot laična skupnost (županija, občina), se očitno niso izkazali kot dobri gospodarji, saj pogosto menjave kaplanov in upraviteljev niso prispevale k uspešnemu turističnemu razvoju in so naposled pripeljale do oddaje jame v najem.⁵⁵ Kot primer slabega upravljanja je bila Vilenica navedena tudi v razpravi o zakupu Postojnske jame oziroma njenem prehodu v zasebne roke. Italijansko planinsko društvo, ki si je sicer prizadevalo za ureditev in promocijo jame, je po mnenju predsednika postojnske jamske komisije Antona Globočnika prišlo prepozno, saj je Vilenico že označil kot »veliko luknjo brez okrasja, ki je nihče več ne obišče« in ki je bila zaradi dolgoletnega pljenja že v precej slabem stanju.⁵⁶

Turistični razvoj Škocjanskih jam

Škocjanske jame so bile v predindustrijski dobi manj poznane oziroma manj obiskane kot jama Vilenica. O obisku imamo manj zapisov, ki se pretežno omejujejo na opise ponikanja reke Reke. Opis oziroma sliko pojava je leta 1782 pustil francoski slikar L.

F. Cassas, ki se mu je »divja podoba narave« vtisnila v spomin, a je bil hkrati prepričan, da bi šele spust v jamsko podzemlje razkril njegovo pravo podobo.⁵⁷ Popotnikom, kot na primer Kircherju, Hacquetu, Hoppu in Hornschuhu, je bilo večinoma poznano le površje, saj je bil do izgradnje stopnic spust v jamo izredno nevaren in skorajda nemogoč. Ugodna lokacija območja razmeroma blizu Trsta (podobno kot Vilenica) v tem primeru ni bila olajševalna okoliščina za obisk.

S tem ko je bil v prvi polovici 19. stoletja omogočen in olajšan dostop do jame, so postopoma pričeli beležiti turistični obisk: »Leta 1823 se je pojavil končno v osebi deželnega glavarja Tominca iz Sežane mož, ki je naredil to znamenitost dostopno javnosti z namestitvijo poti v Veliko dolino, ki jo je izpeljal s sodelovanjem krajev Naklo in Škocjan.«⁵⁸ Območje doline je pripadalo skupnosti Naklo,⁵⁹ upravljanje podzemlja se torej ni delilo med več institucijami kot v primeru Vilenice.

Pot s petstotimi⁶⁰ stopnicami je bila speljana do dna Velike doline, s čimer je bil omogočen obisk Tominčeve jame.⁶¹ Najugodnejša pot do jam naj bi bila s pošto kočijo iz Sežane skozi Divačo do Dolnjih Ležec po pešpoti, ki je trajala dve uri in pol hoje. Ob izgradnji divaške železniške postaje (leta 1857) je pot s postaje trajala le še petinštirideset minut.⁶² Kot pričetek turističnega razvoja jame se pogosto navaja letnica 1819, ko je bila uvedena knjiga gostov⁶³ – *Librer Cavernae St. Canzian*. O datumu uvedbe knjige obstajajo različni podatki, Moser zabeleži 1. januar 1819 in istega leta omenja Tominca kot tistega, ki se je »prvi odločil, da znamenite slapove Reke napravi dostopne obiskovalcem.«⁶⁴ Müller uvedbo knjige postavlja v leto 1823.⁶⁵ Ne glede na to dilemo oziroma nezmožnost preveritve podatka, saj je bila knjiga uničena, je bilo izpostavljeno, da se nadejani obisk turistov ni udejanjil: »Upanja na številčni obisk se zdi, da se niso izpolnila, vsaj knjiga turistov, ki je bila istočasno odprta, nam daje pičlo vedenje. Prvih vpisanih je nekaj Angležev.« Podzemlje je bilo raz-

⁵⁷ Lavallée, *Travels in Istria*, str. 36.

⁵⁸ Müller, *Škocjanski jamski svet*, str. 30.

⁵⁹ Shaw, *Early tourists*, str. 244.

⁶⁰ Schmidl v svojem delu navaja 400 stopnic (prav tam, str. 244).

⁶¹ AST, Catasto Franceschino. Matej Tominca je bil okrajni glavar v Vrčniku (Švarcenek) v Brkinih, med letoma 1825 in 1831 v Sežani, naposled pa svetnik pri mestnem in deželnem sodišču v Gorici. (Slovenski biografski leksikon: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi707813/>, dostop 27. 7. 2015).

⁶² Agapito, *Le grotte*; Shaw, *Early tourists*, str. 242, 244.

⁶³ Knjiga naj bi bila neurejena in slabo vzdrževana, saj so že proti koncu stoletja manjkale nekatere strani. Ob prehodu jam pod primorsko sekcijo DuŌAV je dala ta knjigo ponovno vezati, in sicer v želji, da bi ohranili pretekli popis obiskovalcev (Moser, Vpisna knjiga obiskovalcev, str. 73).

⁶⁴ Prav tam, str. 72; Müller, *Škocjanski jamski svet*, str. 30; Kranjc, *Short history of cave tourism*, str. 57.

⁶⁵ Müller, *Führer in die Grotten*; Müller, *Entdeckungsfahrten*.

⁵⁵ Lanthieriji so zaradi dolgov skrbništvo nad jamo in knjigo gostov kmalu predali Muhovim (Puc, *Vilenica*, str. 31–32, 34). Škocjanske jame se s takimi težavami niso srečevale, saj je območje spadalo pod skupnost v Naklem. Tu ni bilo deljenega lastništva.

⁵⁶ Savnik, *Iz zgodovine Postojnske jame*, str. 109–110; Kranjc, 1883 – prelomno leto za Postojno, str. 27–28.

*Josef Marinitsch in dva lokalna jamarska raziskovalca na vhodu v Schmidlovo dvorano
(Arhiv Parka Škocjanske jame – Fototeca dei Civici Musei di Trieste).*

meroma slabo poznano.⁶⁶ Razlog za slabši obisk lahko pripišemo težavnemu dostopu (polovica stopnic do leta 1880 ni imela ograje),⁶⁷ neurejenosti poti v podzemlju ter dvomu o tem, ali so se vsi obiskovalci v knjigo dejansko vpisali. Obisk je bil sredi stoletja ocenjen na okrog 150 posameznikov na leto. Cena obiska je takrat podobno kot v Vilenici znašala 15 krajcarjev. Za precej naporen pohod (*penosa escursione*), torej ogled jam, ki tedaj še niso bile povezane, so obiskovalci najemali domačine, ki so dobro poznali območje.⁶⁸

Premiki v raziskovalnem smislu so se pričeli proti sredini stoletja pod vodstvom tržaškega strokovnjaka za vodnjake Ivana Svetine. Svetina je imel nalogo poiskati oskrbo z vodo za bližnji Trst – konec 30. let je v jami po toku reke prodril do 3. slapa oziroma 100 metrov v notranjost.⁶⁹ Naslednji je bil Adolf Schmidl, ki je v petdesetih letih po naročilu c. kr. ministrstva za trgovino intenzivno raziskoval podzemlje v Škocja-

nu.⁷⁰ Na območju je skupaj z idrijskimi rudarji in tržaškim gasilcem Ivanom Rudolfom opravljaj analize za melioracijo notranjskih kraških polj ter raziskoval podzemni tok reke Reke med Škocjanom in Devinom, tudi z namenom zajetja tržaškega vodovoda. Po jami je bilo mogoče potovati tudi s čolnom, kar so prvič prakticirali že junija 1840, februarja 1851 pa je Schmidl z ekipo prišel do Mahorčičeve jame ter odkril (kasnejšo) Schmidlovo dvorano in prehod v Rudolfovo dvorano. Njegova skupina je prodrla do 6. slapa oziroma 300 metrov v notranjost.⁷¹

Schmidl je bil pomemben tudi z vidika promocije turizma v Škocjanskih jamah, saj je svoje izsledke objavljaj v znanstvenih revijah in časopisih. O jamah so konec 50. oziroma 60. let že pisali tudi turistični vodniki. Jame omenjata Murray (1858) in Bädeker (1868), ki sta jih označila celo kot lepše od Postojnske (*which some prefer to Adelsberg* ali *even more imposing than those of Adelsberg*), vendar zaradi slabše dostopnosti verjetno manj obiskane (*but much more difficult of access*).⁷²

⁶⁶ Müller, *Škocjanski jamski svet*, str. 30; Agapito, *Le grotte*, str. 170.

⁶⁷ Müller, *Škocjanski jamski svet*, str. 201; Shaw, *Early tourists*, str. 245.

⁶⁸ Shaw, *Foreign travellers*, str. 50; Shaw, *Early tourists*, str. 239, 244; Müller, *Entdeckungsfahrten*, str. 5; Agapito, *Le grotte*, str. 172.

⁶⁹ Müller, *Škocjanski jamski svet*, str. 30–31; Habe, *Stopetdeset let turističnega razvoja*, str. 24; Shaw, *Early tourists*, str. 244.

⁷⁰ Adolf Schmidl je veliko raziskoval kraško podzemlje in je za sluzen za utemeljitev speleologije kot znanstvene discipline. Prišel je do novih odkritij v Postojnski jami in bil uspešen publicist (Shaw, *Foreign travellers*, str. 52).

⁷¹ Müller, *Führer in die Grotten*, str. 85; Shaw, *Early tourists*, str. 244.

⁷² Shaw, *Early tourists*, str. 246.

Jamarski raziskovalci in vodniki konec 19. stoletja, steza proti Pazzejevi luknji (Arhiv Parka Škocjanske jame – Fototeca dei Civici Musei di Trieste).

Obdobje, ki je močno zaznamovalo turizem v Škocjanskih jamah, se je začelo z ustanovitvijo odseka/sekcije za raziskovanje jam (*Abtheilung für Grottenforschung*)⁷³ pri primorski sekciji nemško-avstrijskega planinskega društva (DuÖAV).⁷⁴ Primorska sekcija DuÖAV – *Sektion Küstenland des DuÖAV* – je bila ustanovljena v Trstu leta 1873. Bila je aktivna na področju urejanja planinskih koč in poti ter organiziranja predavanj in turističnih izletov. Imela je pomembno vlogo pri razvoju jamskega turizma.⁷⁵ Škocjanske jame je sekcija v dogovoru z davčno občino Naklo dobila v zakup leta 1884, najprej za dobo

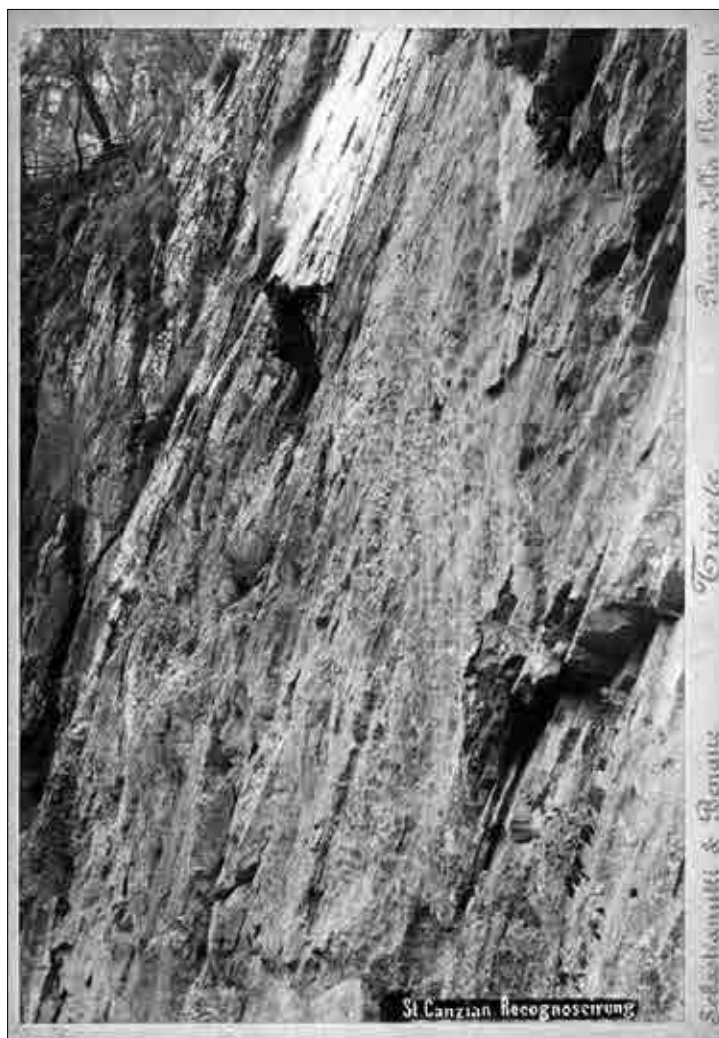
petih let za ceno 10 goldinarjev letno. Skrbela je za ureditev dostopa in turističnih poti ter za odprtje jam za širšo javnost. Njen namen je bil sistematično in temeljito raziskovanje kraških jam.

Ob ustanovitvi je imela 37 članov, ki so bili aktivni pri raziskovanju. Že v prvem letu delovanja so poročali o 5 temeljito raziskanih in 25 delno raziskanih jamah. Leta 1884 je c. kr. primorsko namestništvo razglasilo Vodniški red za primorsko sekcijo nemško-avstrijskega planinskega društva (*Kundmachung der k. k. küstenländischen Statthaltereii vom 2. August 1884, womit die nachstehende Bergführer-Ordnung für das Küstenland eingeführt wird*), ki je urejal vodenje po gorah in kraških jamah. Vodenje je bilo pod nadzorom okrajne politične oblasti, ki je o poteku dela poročala namestništvu. Uradno priznan gorski vodnik je lahko bila le zanesljiva oseba dobrega ugleda, treznosti, močne »korporature« in trdnega zdravja. V redu so bile določene tudi pristojnosti in predpisi za delovanje pooblaščenih vodnikov. Z ureditvijo vodni-

⁷³ Poleg Škocjanskih jam je primorska sekcija DuÖAV leta 1886 v upravljanje dobila tudi Divaško jamo – Kronprinz-Rudolf-Grotte, ki jo je leta 1884 odkril Gregor Žiberna. Po njenem odkritju je občina poskrbela za dostop do jame in dala urediti turistične poti.

⁷⁴ Pazze, *Chronik der Section Küstenland*, str. 142–143.

⁷⁵ Batagelj, *Odkritje gora*, str. 135; Pazze, *Chronik der Section Küstenland*.

*Raziskovanje v Škocjanskih jamah konec 19. stoletja
(Arhiv Parka Škocjanske jame – Fototeca dei Civici Musei di Trieste).*

ške službe so bile na podlagi podanih ocen lokalnih oblasti določene tudi tarife za plačevanje vodniških storitev.⁷⁶ Cena vstopnic, ki so jih obiskovalci še naprej lahko kupili v Gombačevi gostilni v Matavunu (*Zu den St. Kanzianer Grotten*), kjer je bila knjiga gostov, je znašala 30 krajcarjev na osebo, za člane planinskega kluba je bil obisk brezplačen. Za vodnika se je dodatno plačalo še 20 krajcarjev na uro za posameznika in 10 krajcarjev na uro za več obiskovalcev. Za vsako svečo so plačali 10 krajcarjev. Obiskovalec si je lahko ogledal večji del jame, priporočen je bil pohod (ob uporabi bark, lestev in vrvi) do Rudolfove dvorane. Vodniki v jamah so bili domačini iz Matavuna Jože Antončič, Miha Gombač, Luka Gombač, Jože Cerkvenik (oče), Jurij Cerkvenik in Pavel Antončič,

ki so govorili večinoma slovensko, nekateri tudi malo nemško in italijansko.⁷⁷ V času upravljanja jamskega odseka so ogledi navadno potekali v skupinah po štiri ali pet oseb in trajali dve uri. Dodaten vodnik jih je spremljal v primeru, da so jamo obiskale ženske.⁷⁸ Postopoma, s prodiranjem in urejanjem poti, so obiskovalci lahko prišli tudi dlje, leta 1895 vse do 18. slapa oziroma dvorane planinskega društva. Z novimi odkritji oziroma urejenimi dostopi se je spreminjala cena vstopnine in vodenja. Z daljšimi turami je cena sicer naraščala, kar pa je bilo hkrati odvisno od velikosti skupine in dolžine obiska. Prav tako sta se spreminjali cena in vrsta razsvetljave.⁷⁹

Člani jamarske sekcije, med njimi so bili najaktivnejši Anton Hanke, Josef Marinitzsch in Friedrich

⁷⁶ Pogajanja za pripravo dogovora o zakupu med županom Rajmundom Mahorčičem kot predstavnikom jamske uprave in sekcijo nemško-avstrijskega planinskega društva so potekala 7. decembra 1884 (Pazze, *Chronik der Section Küstenland, 1873–1892*, str. 165–166).

⁷⁷ Med njimi so tudi nekateri raziskovalci – glej opombo 78.

⁷⁸ Prva obiskovalka je do petega slapa prišla 28. novembra 1886 (Müller, *Führer in die Grotten*, str. 9–10).

⁷⁹ Shaw, *Early tourists*, str. 252–256.

Müller, so se skupaj z domačini⁸⁰ lotili intenzivnega raziskovanja, prodiranja ob reki do slapov, urejanja turistične poti (9. maja 1886 je bila trasirana nova pot do šestega slapa), gradnje mostov, ureditve vodniške službe in določanja cene obiska. Prizadevali so si tudi za promocijo prek tiskanega gradiva (oglaševanje). Tržaškemu zobozdravniku in samoukemu slikarju Robertu Hlavatyju so naročili izdelavo reklamnega plakata, izdelali so barvne diapozitive z upodobitvami jam in v Trstu organizirali diskusijske večere. Prvi vodnik je leta 1887 (nato še leta 1896 in 1907), torej potem, ko je upravljanje jame prevzelo planinsko društvo, izdal eden izmed članov jamarške sekcije in raziskovalcev škocjanskega podzemlja Friedrich Müller. Vodnik je vseboval Hankejev načrt jame, zabeležena so bila tudi slovenska imena jam in navedeni slovenski vodniki. Kot promocijsko gradivo so izdajali tudi razglednice.⁸¹

Sekcija je skrbela tudi za lepšavo okolice, tako je v obdobju 1899–1902 posadila 15.000 borovcev v do tedaj pusti pokrajini na Razgledišču.⁸² Leta 1885 se je jamarška sekcija osredotočila na turistično ureditev jam, saj je nadaljnje raziskovanje preprečila visoka voda. Za turistični obisk je bila urejena pot z ograjo v Veliko dolino do jezera, zgradili so Tommasinijev most, razširili naravni rov iz Velike doline do slapa ter poskrbeli za ureditev ograje ob razgledni postaji pri slapu. Pričeli so urejati razgledišče nad steno Velike doline, ki je kasneje dobilo ime po nadvojvodinji, princesi Štefaniji – »Stefanie-Warte«. Nadvojvodinja je bila na obisku leta 1885.⁸³ Princesa, ki sicer ni vstopila v jamo, se je sprehodila od cerkve v Škocjanu do novega razgledišča nad svodom Mariničeve jame, preko Naravnega mostu in se delno spustila v Veliko dolino, kjer si je ogledala Tommasinijev most in Razgledni rob ter se povzpela proti robu svoda Naravnega mostu. Pot, po kateri se je vrnila v Matavun, pa so po njej imenovali »Kronprinzessin Stefanie-Weg«. Princesa je dokaz o svojem obisku pustila s podpisom v spominsko knjigo.⁸⁴

Na to, da si je sekcija prizadevala obisk jame promovirati najširši javnosti, kaže tudi prirejanje jamskega praznika – *Grottenfest*. Leta 1885 se je več kot sto članov sekcije z nedeljskim hitrim vlakom pripeljalo do Divače, od koder so jih nato pripeljali do Matavuna. Po zajtrku so se ob 11. uri odpravili v jamo, kjer jim je dobrodošlico zaigrala godba. Obiskovalci so se spustili do Rudolfove dvorane. Po obisku, ki je trajal

Plakat Roberta Hlavatyja, ki vabi na obisk jam ob posebni razsvetljavi (*Grottenbeleuchtung*) (Arhiv Parka Škocjanske jame).

eno uro, so bili navdušeni gosti že počteno lačni in žejni. Zabave in druženja s tem ni bilo konec, saj se je popoldne začel ples, ki je trajal pozno v noč. Člani sekcije so na podlagi uspešnega obiska menili, da bi bilo nadaljnje organiziranje jamskega praznika primerna »turistična ponudba« za tuje goste. Prvi slavnostni jamski praznik je tako potekal že naslednje leto (2. maja). Jama je bila praznično razsvetljena, obiskovalce je v Schmidlovi jami pričakala godba, ki je bila nujni sestavni del tovrstnih dogodkov. Po obisku jame je sledila zabava. To praznovanje je potekalo vsako leto, z izjemo leta 1895, do leta 1911, in sicer maja ali junija. V obdobju 1894–1900 so ga organizirali na binkoštni ponedeljek. Posebno slavje je bilo 10. maja 1888, ker so slab mesec prej odkrili Jamo s ponvicami. Tistega leta so zabeležili velik obisk Angležev, Francozov, Italijanov, »Slovanov« in Nemcev.⁸⁵

Poleg praznovanj in turistične dejavnosti je jamarška sekcija nadaljevala s prodiranjem in raziskovanjem. Novim odkritjem je sledila ureditev poti in dostopa za obiskovalce. Leta 1886 je bila urejena pot iz Betajne do Mariničeve in Mahorčičeve jame. Štiri

⁸⁰ Omenjeni poročajo tudi o stanju in raziskavah v Škocjanskih jamah, ki so jih v jami opravljali z domačini, med katerimi se posebej omenja Jurija Gombača, Pavla Antončiča in Jožeta Cerknika. Z njimi je sodeloval tudi vodnik Jože Antončič (Müller, *Entdeckungsfahrten*; Shaw, *Early tourists*, str. 256).

⁸¹ Habe, *Stopetdeset let turističnega razvoja*, str. 28, 33.

⁸² Prav tam, str. 31.

⁸³ Prav tam, str. 27; Müller, *Führer in die Grotten*, str. 10–11.

⁸⁴ Spomin na njen obisk se je ohranil v ustnem izročilu (Kranjc, *Obisk princeze Štefanije*, str. 109; Pазze, *Chronik der Section Küstenland*, str. 354–359).

⁸⁵ Pазze, *Chronik der Section Küstenland*, str. 197–200, 228–230, 269.

leta kasneje so prodrli do 25. slapa in novoodkritih dvoran.⁸⁶ Josef Marinitsch in novopridruženi raziskovalec, Josip Novak iz Trsta, sta leta 1893 skupaj z domačini prodrli do Mrtvega jezera, ki ga je Marinitsch poimenoval Jezero smrti.⁸⁷ V naslednjih letih se je nadaljevalo raziskovanje v jamah ter sistematično urejanje turistične poti. Za nadaljnji turistični razvoj sta bila pomembna odkritje Tihe jame leta 1904 in usmeritev poti iz Müllerjeve jame v to smer, ki so jo temeljito izboljšali leta 1911.

Tudi obisk (tujcev) se je v jami postopoma povečeval. V knjigo gostov so po podatkih iz literature člani jamarske sekcije primorske nemško-avstrijskega planinskega društva vpisovali tudi ekskurzije oziroma raziskovalne odprave v jame. Po uvedbi jamskega slavlja so se zaradi množičnega obiska v knjigo vpisovali pretežno tuji obiskovalci. Statistiko turističnega obiskovanja so uradno začeli voditi z letom 1901. V obdobju 1901–1913 je bilo število obiskovalcev ocenjeno med 2.000 in 3.000 na leto, natančneje 2.230 ljudi leta 1903, 2.960 leta 1904 in 3.013 leta 1905.⁸⁸ Število obiskovalcev je zaznamovala predvsem udeležba na junijskem jamskem prazniku, sicer je 80 % vseh turistov v jame prihajalo prav v času od maja do septembra. Škocjanske jame so obiskali tudi eminentni posamezniki, tako znanstveniki, kot na primer leta 1890 francoski speleolog E. A. Martel in avstrijski speleolog F. Kraus, kakor tudi kralji, med njimi že leta 1838 saški kralj Friderik Avgust II. in leta 1899 romunski kralj Karol I. Hohenzollern-Sigmaringen, ki je finančno podprl ureditev nove poti v jami.⁸⁹

Škocjanske jame so v 19. stoletju iz razmeroma nepoznanega območja postopoma postale priljubljena in uspešna turistična destinacija. Kljub ureditvi dostopa, raziskovalnim začetkom in urejanju poti je bil vsaj do sredine stoletja obisk bolj skromen. Poti oziroma jame med seboj niso bile povezane in kljub stopnicam je bilo potovanje po podzemlju še vedno precej naporno.⁹⁰ Le interes za raziskovanje – od povsena praktičnega iskanja vodnih virov in raziskovanja podzemnega toka reke Reke – je sprožil intenzivnejša dela pri prodiranju v še neodkrita dela jam. Pomembno prelomnico predstavlja prihod nemško-avstrijskega planinskega društva, ki se je s svojo jamsko sekcijo usmerilo tako v raziskovalna dela kot tudi v vlaganja v turistično infrastrukturo. Njegovo delovanje lahko v obeh pogledih označimo kot uspešno. V razmeroma kratkem času je jamski sekciji uspelo urediti in povezati jame ter promovirati

destinacijo. K temu so nedvomno pripomogla nova odkritja oziroma še nevalorizirane naravne danosti, ki so v dobi razvoja modernega jamskega turizma predstavljale potencial razvoja.

Sklep

Pripravek je na podlagi poročil, prvih vodnikov in literature prikazal turistični razvoj jame Vilenice in Škocjanskih jam. Obravnavano je bilo predvsem 19. stoletje, to je obdobje, ki je zaznamovalo ključne spremembe v razvoju jamskega turizma na Slovenskem. Pri turističnem razvoju so imeli v tem obdobju vlogo spodbujevalcev različni dejavniki, pri obeh zgoraj omenjenih jamah pa so pomembno vlogo odigrala planinska društva oziroma njihovi jamski odseki, kar je tudi osrednji vidik obravnave.

Planinska društva, ki so nastajala kot posledica razsvetljenske misli ter želje po odkrivanju in vzpenjanju na gore, so na tem območju imela predvsem dve funkciji, in sicer izvajanje raziskav v jamah ter zagotavljanje turistične infrastrukture in promocije. Planinska društva so si prizadevala za ureditev ustrezne turistične infrastrukture in vanjo tudi vlagala, saj so skrbela za ureditev poti v jamah, nudenje razsvetljave in vodniške službe ter objavljanje turističnopromocijskega gradiva. Zavedala so se potenciala naravnih danosti lokacij za turistični razvoj. V prispevku je bilo prikazano prizadevanje društev in njihovih članov pri raziskovanju in turistični promociji, predstavljeni pa so bili tudi razlogi za (ne)uspeh jam kot turističnih destinacij.

Vilenica in Škocjanske jame ležijo blizu Trsta, ki je vse do izgradnje prometne infrastrukture sredi 19. stoletja predstavljal izhodiščno točko za izlete v te kraje. Pri tem je bila v obdobju pred modernizacijo Vilenica prepoznavnejša oziroma bolj obiskana destinacija, kar je omogočal razmeroma urejen dostop v podzemlje. Kljub bližini Trsta so bile Škocjanske jame vse do začetka 19. stoletja manj obiskane, vsaj njeni podzemni deli, ki so bili težko dostopni in še precej neraziskani. Z izgradnjo železnice Dunaj–Trst leta 1857 se je izhodiščna točka do lokacij prestavila v Divačo, kar je skrajšalo čas potovanja do njiju. Pri njenem turističnem razvoju pa sama lokacija ni igrala ključne vloge. Vilenica je bila kot prva »turistična« jama na Slovenskem obiskana v predmodernej dobi. Vanjo so zahajali ter o obisku poročali tuji popotniki. Še na začetku 19. stoletja je bila bolj poznana in obiskana, vendar so bodisi konkurenčne novoodkrite jame ali njihovi deli (Škocjanske, Postojnska, Divaška) bodisi težave pri upravljanju z jamo povzročile upad obiska. To dokazuje tudi postopno zniževanje vstopnine. Tako se je vse do osemdesetih let 19. stoletja, ko jo je v najem dobilo italijansko planinsko društvo, bolj ali manj neuspešno soočala z manjšim obiskom. Društvo je pričelo urejati poti v jami in jo promovirati (ples), množičnejšega obiska pa si ni več

⁸⁶ Prav tam, str. 306. Zasluge za omenjena odkritja ne gredo le Hankeju, Marinitschu in Müllerju, saj je že Pазze v svoji kroniki pohvalil delo iznajdljivih, spretnih in marljivih domačinov, brez katerih ne bi dosegli takih rezultatov.

⁸⁷ Müller, Letno poročilo, str. 59.

⁸⁸ Shaw, Early tourists, str. 239.

⁸⁹ Habe, Stopetdeset let turističnega razvoja, str. 30–33; Shaw, Early tourists, str. 242.

⁹⁰ Agapito, *Le grotte*.

nadejalo. Začetke modernega turizma v Škocjanskih jamah sicer postavljamo na začetek 19. stoletja, ko je bil olajšan dostop, vendar se je turizem razvijal počasi, ker so bile jame še v veliki meri neodkrite, sprehajanje po podzemlju pa je bilo težavno in nevarno. Intenzivna raziskovanja in urejanje turističnih poti se na območju udejanjijo v 80. letih 19. stoletja, ko upravljanje prevzame jamarski odsek primorske sekcije nemško-avstrijskega planinskega društva. Takrat so se na območju zgodili koreniti premiki v smeri odkrivanja novih delov jam in urejanja turistične infrastrukture. V jamah so postopoma beležili večji obisk ter vse večjo turistično prepoznavnost in priljubljenost. Nekateri vodniki s konca 60. let jih označujejo celo kot lepše od Postojnske jame. Tako se je tehničnica premaknila v prid Škocjanskim jamam, ki so postale čedalje bolj uspešna in prepoznavna turistična destinacija. Vilenica pa je kljub svoji slavni preteklosti prav v tem obdobju izgubljala na pomenu.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AST – Archivio di Stato di Trieste (Državni arhiv v Trstu)
 Catasto Franceschino, Elaborati catastali (1818–1840), S 5.17.20.21 – Distretto di Sesana.

ČASOPISNI VIRI

Planinski vestnik, 1895.

SPLETNI VIRI

Slovenski biografski leksikon: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi707813/>, dostop 27. 7. 2015.

Kranjc, Andrej: Vilenica. DEDI – digitalna enciklopedija naravne in kulturne dediščine na Slovenskem, 2010, <http://www.dedi.si/dediscina/85-vilenica>, dostop 27. 7. 2015.

LITERATURA

Agapito, Girolamo: *Le grotte di Adlersberg, di S. Canciano, di Corniale e di S. Servolo, la miniera di mercurio d'Idria, il lago di Cirknitz, le terme di Monfalcone, antichità Romane d'Aquileja e Pola, ed altri notevoli oggetti nelle vicinanze di Trieste*. Vienna: dalla tipografia di Antonio Strauss, 1823.

Batagelj, Borut: Odkritje gora: strukturne spremembe v dojemanju gora na Slovenskem do začetka 20. stoletja. *Ekonomski i ekohistorija*, 6, 2010, št. 6, str. 124–142.

Battilani, Patrizia: *Vacanze di pochi, vacanze di tutti*.

L'evoluzione del turismo europeo. Bologna: Società editrice il Mulino, 2009.

Boegan, Eugenio: *La grotta di Corniale*. Estratto dalla Rassegna bimestrale della »Società Alpina delle Giulie« a. II, N.ri 2, 3, 4, e 5. Trieste: Stabilimento Art. Tip. G. Caprin, 1897.

Čok, Boris: *V siju mesečine: ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice*. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC, Inštitut za slovensko narodopisje, Založba ZRC, 2012.

Habe, Franc: Stopetdeset let turističnega razvoja Škocjanskih jam. *Naše jame: glasilo Jamarske zveze Slovenije*, 6. Kongres speleologov Jugoslavije, 15, 1973 (1974), str. 23–40.

Habe, Franc, Kranjc, Andrej: Delež Slovencev v speleologiji. *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike*, 1981, zv. 5–6, str. 13–93.

Hacquet, Baltazar: *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder*, 4 zv., 1778–1789 (dostopno na: <http://www.dlib.si>).

Hrobat-Virloget, Katja: Caves as entrances to the world beyond, from where fertility is derived: the case of SW Slovenia. *Studia mytologica Slavica*, 2015, št. 18, str. 153–163.

Janša, Olga: Zgodovina turizma na Slovenskem. *Turistični vestnik*, 16, 1968, št. 1; 2; 3; 4, str. 26–31; 73–78; 115–117; 154–156.

Janša-Zorn, Olga: Društva, povezana z razvojem turizma na Slovenskem, do prve svetovne vojne. *Med srednjo Evropo in Sredozemljem*, Vojetov zbornik (ur. Jerše, Sašo et al.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 689–703.

Južnič, Stanislav: Schaffenrath o obiskovalcih jam (800-letnica najstarejšega zapisa v Postojnski jami). *Arhivi*, 36, 2013, št. 1, str. 9–23.

Kavrečič, Petra: Parni stroj in turizem na Primorskem. Prometne povezave kot dejavnik turističnega razvoja na primeru Postojne in Portoroža do prve svetovne vojne. *Annales, Series historia et sociologia*, 17, 2007, št. 2, str. 315–336.

Kavrečič, Petra: Pričevalci preteklosti: avanturisti in drugi popotniki na Krasu in v Istri pred modernim turizmom. *Acta Histriae*, 19, 2011, št. 4, str. 683–702.

Kranjc, Andrej: Anthron Society (Postojna 1889–1911), the beginning of organized speleology in Slovenia. *Acta Carsologica*, 31/2, 2002, št. 11, str. 223–232.

Kranjc, Andrej: Brief account of the development of speleology in Slovenia (to 1914). *Acta Carsologica*, 26/2, 1997, št. 11, str. 99–107.

Kranjc, Andrej: 1883 – prelomno leto za Postojno. *Sprehod skozi čas. Ob 120-letnici Turističnega društva Postojna* (ur. Šajn, Srečko et al.). Postojna: Turistično društvo, 2003, str. 27–28.

Kranjc, Darja: Obisk princeze Štefanije v Škocjan-

- skih jamah v ustnem izročilu. *Naše jame: glasilo Društva za raziskovanje jam Slovenije*, 47, 2008, str. 109–117.
- Lavallée, Joseph: *Travels in Istria and Dalmatia drawn up from the itinerary of L.F. Cassas*. London: Richard Phillips, 1805.
- Leonardi, Andrea: Turismo e sviluppo in area alpina. Una lettura storico-economica delle trasformazioni intervenute tra Ottocento e Novecento. *Storia del turismo, Annale*, 6, 2005, str. 53–83.
- Lovšin, Evgen: *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*. Ljubljana: Planinska založba, 1961.
- Moser, Carl L. (prevod Aljančič, Marko): Vpisna knjiga obiskovalcev Škocjanskih jam. *Naše jame, JZS*, 40, 1998, str. 72–74.
- Müller, Friedrich: *Entdeckungsfahrten in den St. Canzianer Höhlen im Jahre 1890*. Druck von Adolf Holzhausen in Wien, 1890.
- Müller, Friedrich: *Führer in die Grotten un Höhlen von Sanct Canzian bei Triest und Notizen über den Lauf der Reka. Mit heliographischen Ausichten und einem Situationsplan*. Triest: Verlag der Section Küstenland, 1887.
- Müller, Friedrich (prevod Urankar, Mojca) (1998): Letno poročilo Primorske sekcije Nemškega in Avstrijskega planinskega društva za leto 1893. *Naše jame: glasilo Jamarske zveze Slovenije*, 40, 1998, str. 58–59.
- Müller, Friedrich (prevod Tepuh, Sitka): *Škocjanski jamski svet (Die Grottenwelt von St. Canzian)*. Škocjan: Park Škocjanske jame, 2013.
- Paloscia, Franco: *Viaggio e turismo nella storia della civiltà*. Roma, Agra editrice, 2005.
- Pazze, Peter Avgust: *Chronik der Section Küstenland des deutschen und österreichischen Alpenvereins: 1873–1892. Fest-Publication zur Vollendung des XX. Vereinsjahres*. Triest: Selbstverlag der Section Küstenland, 1893.
- Puc, Matjaž: *Vilenica: zgodovina in opis kraške jame*. Sežana: Kulturni center Srečka Kosovela, 2000.
- Savnik, Roman: Iz zgodovine Postojnske jame. *Kronika*, 7, 1958, št. 3, str. 138–145 in *Kronika*, 8, 1960, št. 2, str. 99–110.
- Shaw, Trevor R.: Early tourists at Škocjanske jame – 18th century to 1914. *Acta Carsologica*, XXVII, 1998, št. 2, str. 235–264.
- Shaw, Trevor R.: Foreign travellers in the Slovene Karst: 1486–1900. Ljubljana: ZRC SAZU, 2008.
- Strojin, Tone: *Zgodovina slovenskega planinstva*. Slovenska planinska organizacija: 1893–1948–2003. Radovljica: Didakta, 2009.
- Studen, Andrej: Vpliv železnice na potovalno kulturo ter začetke turizma v 19. stoletju. Kresalov zbornik, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 46, 2006, št. 1, str. 51–64.
- Trevisani, Francesco (prevod Adam, Nadja): *La Grotta di Vileniza, detta di Corniale*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1997.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977.

S U M M A R Y

Tourism development of Vilenica and Škocjan caves according to reports by alpine societies and guides in the second half of the 19th century

Underground karst caves have been used since the Palaeolithic, be it for shelter, storage, water supply or religious purposes. The underground world of caves intrigued the imagination of many inquisitive visitors, adventure seekers and researchers striving to discover its secrets. Since the trend of visiting the Karst and exploring its features showed the greatest increase in the Modern Period, cave tourism, too, is generally regarded as well as interpreted by Slovenian researchers of the karst underground, as one of the oldest tourism activities in the Slovenian territory.

The beginnings of modern cave tourism date back to the 19th century, when the development of tourism was present especially in Vilenica, Postojna and Škocjan caves. Apart from the aforementioned places, travellers also visited Črna jama (Magdalena Cave), which forms part of the Postojna cave system, Predjama, Zelška jama, Križna jama, Divaška jama, *Clementina* (Opicina/Opčine), Velika Pečina (*Grotta Gigante*), and so forth.

The article describes the development or, rather, construction of tourism infrastructure at the caves of Vilenica and Škocjan. The former is considered the oldest “tourist” cave in the Slovenian territory and was one of the most famous and visited caves before modern tourism began. Hardly accessible, the caves of Škocjan received a limited amount of travellers or their visits were limited to the aboveground surface. The 19th century brought changes that provided a boost to the development of tourism and intensive explorations of the Škocjan caves. By that time, Vilenica had, for the reasons presented in this article, lost its status or, rather, recognition.

In the continuation, the article presents the activities and first reports by alpine societies (cave sections) and first guides on the example of two destinations that in the 1880s passed under the administration of alpine societies’ cave sections. The activities performed by alpine societies are an interesting mixture of research conducted in caves (especially those of Škocjan), introduction of tourist infrastructure, as well as efforts to increase the recognisability of caves and attract a growing number of visitors.